

اندیشه‌های نوین تربیتی

دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی

دانشگاه الزهراء^س

تاریخ دریافت: ۹۰/۵/۲۳

تاریخ بررسی: ۹۰/۱۱/۱۲

دوره ۸، شماره ۳

پاییز ۱۳۹۱

صص ۳۰-۹

تاریخ پذیرش: ۹۱/۸/۱۵

تأثیر آموزش‌های اسلامی خانواده بر افزایش رضایت زناشویی زوجین

منصور سوادانی*، فرزانه نبوی** و عبدالله شعیب آبادی***

چکیده

در پژوهش حاضر نقش آموزش‌های اسلامی بر افزایش رضایت زناشویی زوجین بررسی شد. جامعه آماری پژوهش زوجین شهر اصفهان و نمونه آماری ۳۰ زوج بود که به روش نمونه‌گیری تصادفی ساده انتخاب و در دو گروه آزمایشی و گواه گمارده شدند. ابزار مورد استفاده پرسشنامه ۴۷ سؤالی رضایت زناشویی اینریچ بود. طرح پژوهش از نوع نیمه‌تجربی با پیش‌آزمون و پس‌آزمون و پیگیری با گروه گواه بود، که پس از انتخاب تصادفی گروه‌های آزمایشی و گواه، مداخله آزمایشی (آموزش‌های اسلامی خانواده) در میان گروه آزمایش به مدت ۶ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای و یک بار در هفته اجرا شد. پس از اتمام برنامه آموزشی از هر دو گروه پس‌آزمون و یک ماه پس از اجرای پس‌آزمون از هر دو گروه آزمون پیگیری به عمل آمد. به‌منظور تجزیه داده‌ها از تحلیل واریانس چند متغیری و کواریانس (مانکوا) استفاده شد. نتایج نشان داد که آموزش‌های اسلامی بر افزایش رضایت زناشویی زوج‌ها در پس‌آزمون و همچنین در پیگیری مؤثر بوده است ($P \leq 0/05$). ولی در بعد موضوعات شخصیتی مؤثر نبوده است ($P \geq 0/05$).

کلید واژه‌ها

آموزش‌های اسلامی؛ رضایت زناشویی؛ خانواده

* استادیار گروه روان‌شناسی دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه شهید چمران

** نویسنده مسئول: کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه آزاد اسلامی، علوم و تحقیقات خوزستان

Fm.esfahani@gmail.com

*** استاد، گروه روان‌شناسی، دانشکده علوم تربیتی و روان‌شناسی، دانشگاه علامه طباطبائی تهران

مقدمه

کسی که ازدواج می‌کند انتظار دارد زندگی او با خوشبختی و رضایت همراه باشد و از هر لحظه زندگی خود لذت ببرد. بنابراین، آنچه از خود ازدواج مهم‌تر است موفقیت در ازدواج یا رضایت زناشویی بین زوجین است، اما آمارها بیان‌کننده آن است که میزان طلاق در کشور افزایش یافته است (دانش، ۱۳۸۹). همچنین طبق گزارش مرکز ملی آمارهای بهداشتی آمریکا بیش از یک سوم ازدواج‌های جدید در آمریکا، در پنج سال اول به طلاق و جدایی منجر می‌شوند، و اکثر ازدواج‌های با دوام عملکرد ضعیف دارند و با نارضایتی همراه است (روبرت، ۲۰۰۴)^۱. بنابراین، بررسی این موضوع را ضروری می‌کند که رضایت زناشویی چیست؟ چه عواملی باعث دوام و بقای آن و کدام عوامل موجب گسسته شدن پیوند زناشویی می‌شوند (اولیاء، ۱۳۸۵). به اعتقاد جدیدی و رسول‌زاده طباطبائی (۱۳۸۹) رضایت زناشویی فرآیندی است که در طی زندگی زوجین به وجود می‌آید، زیرا لازمه آن انطباق سلیقه‌ها، شناخت ویژگی‌های شخصیتی، ایجاد قواعد رفتاری و شکل‌گیری الگوهای مرادده‌ای است. از آنجا که آمار روز افزون طلاق، خشونت خانوادگی و اختلافات خانوادگی نشان‌دهنده آن است که رضایت زناشویی به آسانی قابل دستیابی نیست، به همین سبب در دهه گذشته پژوهشگران بسیاری عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی را بررسی کرده‌اند (دانش، ۱۳۸۹).

واندربلیک^۲ و همکاران (۲۰۱۱) به این نتیجه رسیدند، که سرگرمی و اوقات فراغت در رضایت و ثبات زناشویی نقشی مهم دارند. این پژوهش در میان ۳۰ زوج انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد که اوقات فراغت و با هم بودن در سلامت جسمی و فردی و عاطفی زوجین نقشی مهم دارد و آن بر حل تعارض زوجین، و رضایت زناشویی تأثیری فراوان دارد. یکی از دلایل فقدان رضایت زناشویی ناشی از نگذراندن اوقات فراغت است. زیرا که شوهران مخصوصاً در طبقه متوسط بیشترین اوقات فراغت خود را صرف کار و حرفه خویش کرده و همسران خود را رها می‌کنند تا به تربیت فرزندان و خانه‌داری بسنده کنند. توجه صرف به این مسائل و غفلت آن‌ها در سازمان دادن به راه و روش زندگی می‌تواند تهدیدهایی برای

1. Robert

2. Vanderbleek

همبستگی در زندگی زناشویی به شمار آید.

فالکونر و اپتین^۱ (۲۰۱۰) به این نتیجه رسیدند که بین وضعیت اقتصادی و رضایت زناشویی رابطه وجود دارد و تفاوت جنسیتی در پذیرش شرایط بد اقتصادی نقشی مهم دارد. این پژوهش در میان ۱۴۰ زوج آرژانتینی انجام شد که سه سال در وضعیت بد اقتصادی قرار داشتند. نتایج پژوهش نشان داد زنان اگر چه فشار اقتصادی بیشتری را تجربه کرده بودند، اما پرخاشگری کمتری نسبت به همسران خود داشتند و سعی می‌کردند پاسخگوی احساسات اعضای خانواده باشند و این به خاطر گرایش طبیعی زنان بود و حس مسئولیت‌پذیری که در آن‌ها وجود داشت. این نقش حمایتی زنان باعث شد که رضایت کلی زندگی در مردان بیشتر باشد و رفتارهای مثبت بهتری از خود نشان دهند.

اوربچ^۲ و همکاران (۲۰۰۷) رضایت زناشویی را در طی دوره زندگی بررسی کردند و نتایج پژوهش نشان داد که رضایت زناشویی در مراحل اولیه زندگی بالاست. ویژگی مراحل اولیه زندگی مشترک، بالا بودن میزان مسائل جنسی، ارتباط دو طرفه، عشق ورزیدن، فعالیت اوقات فراغت و پایین بودن نیازهای کودکان است.

اکس یو و چانلی^۳ (۲۰۰۷) به این نتیجه رسیدند که بین دسترسی به منابع اجتماعی و اقتصادی و قدرت در خانواده رابطه وجود دارد. این پژوهش در میان زوجین تایوانی انجام شد. نتایج پژوهش نشان داد چون در این کشور منابع اقتصادی در دست مردان است قدرت مردان در خانواده بیشتر است و پدرسالاری در کشور تایوان در حال افزایش است و این باعث پزمرده شدن زنان و افزایش اعتراض در آن‌ها شده است.

بوردت^۴ و همکاران (۲۰۰۷) فقدان تجانس مذهبی را از عوامل مؤثر برای اختلاف زناشویی زوجین دانستند و عنوان کردند زوجینی که از لحاظ مذهبی نزدیک و یا مشابه هم بودند رضایت زناشویی بیشتری را تجربه کردند و نسبت به همدیگر وفادارتر بودند. همچنین تای لرکوردیس و الیسون^۵ (۲۰۰۵) به این نتیجه رسیدند که زوجین دارای سطوح متفاوت

1. Falconier & Epstein
2. Orbuch
3. Xu & Chuanlai
4. Burdette
5. Taylorcurtis & Ellison

مذهبی، اختلافات زناشویی بیشتری را تجربه کردند و این ناسازگاری زناشویی به طور متناوب بر همه جوانب زندگی مشترکشان، از جمله رابطه جنسی، وضعیت اقتصادی، اوقات فراغت، کارهای خانه تأثیر گذاشت.

سیلیمن^۱ (۲۰۰۶) قدرت توان تصمیم‌گیری و حل مشکلات، و نیز قدرت توان در بیان خواسته‌ها از یکدیگر را از دیگر عوامل رضایت زناشویی دانست.

اسحاق و شاه^۲ (۲۰۰۴) نقش هویت جنسی را در رضایت زناشویی بررسی کردند، و نتایج نشان داد که رابطه نزدیک زن و مرد ناشی از تفاوت در نقش‌های هویت جنسی آن‌ها است. نقش زنان به طور سنتی بر حساسیت نسبت به نیازهای دیگران، تیمارداری، سازگاری عاطفی تأکید دارند و در مقابل مردان به ثبات عاطفی، خودپسندی، سودمندی و خود حمایتی تأکید دارند.

هندریکس^۳ (۲۰۰۴) تفاوت‌های فرهنگی را عاملی برای اختلاف زوجین می‌داند. زوجینی که از لحاظ طبقات اجتماعی، فرهنگی و تحصیلات در یک سطح بودند از بودن در کنار هم، بیشتر احساس خوشنودی و رضایت داشتند. هالفورد^۴ (۲۰۰۳) در پژوهشی به این نتیجه رسید که آموزش مهارت‌های ارتباطی در افزایش رضایت زناشویی و کاهش درماندگی زناشویی و طلاق مؤثر است. همچنین کار^۵ (۲۰۰۲) نشان داد زوج‌های آشفته که فاقد مهارت ارتباطی لازم برای زندگی زناشویی بودند از طریق تحقیر کردن، سرزنش کردن، انتقاد کردن و بی تفاوت بودن، با یکدیگر تعامل می‌کردند، و این تعاملات منفی به احساس ترس، آسیب روانی و خشم منتهی می‌شد.

رسل‌چاپین^۶ و همکاران (۲۰۰۱) رابطه بین سبک حل تعارض و رضایت زناشویی و عوامل مؤثر بر آن را بررسی کردند. نتایج پژوهش نشان داد که مهم‌ترین عامل توانایی در حل مسأله است که رابطه مثبتی با حل تعارضات زناشویی داشت و بعد تعارض بر سر تربیت

-
1. Silliman
  2. Isaac & Shah
  3. Hendrix
  4. Halford
  5. Carr
  6. Russell-Chapin

کودک بیشترین همبستگی را با تعارضات کلی داشت، و آن بزرگ‌ترین پیشگویی کننده تعارضات زناشویی است. کیفیت زمان با هم بودن از عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی است، که آن را ضروری و پیشنهاد می‌کنند. بین پیروی از آداب و رسوم و کاهش تعارضات زناشویی همبستگی مثبت و معناداری وجود داشت. این ارتباط در مشاوره سنتی می‌تواند مهم باشد و انعکاس آن، حتی ناراحتی‌های کوچک زناشویی را انکار کند. همچنین حایوی^۱ و همکاران (۲۰۰۱) رابطه بین سبک مدیریت حل تعارض و رضایت زناشویی را تأیید کردند. زوجینی که توانایی بیشتری بر حل مسأله داشتند در برابر ناکامی‌ها و سختی‌ها مقاوم‌تر بودند، و رضایت زناشویی بیشتری را تجربه می‌کردند.

در ارتباط با اهمیت رضایت زناشویی همین بس که ناسازگاری‌ها و اختلاف‌های زن و شوهرها با یکدیگر چه به طلاق بیانجامد و چه به صورت فرسایشی کشمکش‌های طاقت‌فرسایی را به بار آورد؛ آثار روانی - اجتماعی هم برای زوجین و هم برای فرزندان آن‌ها به صورت افسردگی، احساس پوچی، ناامیدی و از خود بیگانگی تجربه می‌شود، و ضربات مهلکی بر پیکر جامعه وارد می‌آورد. از سوی دیگر چون فقط خداوند آفریننده نفس است و فقط اوست که کاملاً و دقیقاً از خصوصیات و وسوسه‌گری‌های نفس و روان انسان آگاه است و شخصیت انسان در تمام احوال کاملاً برای او مکشوف و معلوم است، پس هیچکس به اندازه او از علت ناسازگاری‌ها و راه‌ها و روش‌های درمان و تزکیه نفس انسان آگاه نیست (دانش، ۱۳۸۵).

اثر بخشی دینداری در رضایت زناشویی در پژوهش‌های حسینی نسب و همکاران (۱۳۸۸) و دانش (۱۳۸۹) تأیید شده است. کیم^۲ (۲۰۰۷) بیان کرده است که توجه کردن به باورهای مذهبی در طی درمان می‌تواند در بهبود روابط زن و شوهر ناسازگار مفید باشد. بدین صورت که هرگاه تعارض خانوادگی بر سر موضوعی خاص شکل گیرد، مذهب می‌تواند از طریق مفاهیم معنوی و ارزش‌های مذهبی مشترک، اختلاف نظر بین زوج‌ها را تعدیل کند. بنابراین، توجه به مسائل آموزش‌های اسلامی خانواده بر افزایش رضایت زناشویی زوجین ضروری به نظر می‌رسد. اکثر پژوهش‌ها و مطالعات مرتبط با رضایت زناشویی نشان دهنده اهمیت بحث

1. Heavey

2. Hansson & Lund Bland

آموزش و پیشگیری در رضایت زناشویی زوجها از یکدیگر هستند. هانسون و لندبلند^۱ (۲۰۰۶) به بررسی آموزش مهارت ارتباطی بر حل تعارض زوجین اقدام کردند و نتایج نشان داد که آموزش مهارت ارتباطی بر زوجین مشکل‌دار در تعاملات خود مؤثر بوده است. این پژوهش در میان زوجینی انجام شد که آسیب‌های شناختی علائم غیر عادی داشتند و نتایج آن نشان داد این آموزش‌ها باعث بهبود ویژه‌ای در روابط زوجین و توانایی کنار آمدن با مشکلات و سلامت روان آن‌ها می‌شود. یارمحمدیان و همکاران (۱۳۹۰) تأثیر هوش هیجانی و مهارت‌های زندگی بر سازگاری زناشویی زوج‌های جوان را بررسی کردند و نشان دادند که آموزش هوش هیجانی و مهارت‌های زندگی بر سازگاری زوج‌های جوان مؤثر بوده است. در این برنامه که مهارت همدلی، خودآگاهی، ارتباط مؤثر، مقابله با استرس، مدیریت هیجانات، حل مسأله، تفکر خلاق و تفکر نقادانه آموزش داده شد، این سازگاری زناشویی که خرده مقیاس‌های توافق دو نفری، رضایت دو نفری، همبستگی دو نفری و ابراز محبت را اندازه‌گیری می‌کند. بیشترین تأثیر را بر همبستگی دو نفری و کم‌ترین تأثیر را بر ابراز محبت داشته است. یوسفی و همکاران (۱۳۸۹) اثربخشی آموزشی مبتنی بر مدل طرحواره‌ها را در ارتقاء رضایت زناشویی بررسی کردند. نتایج نشان داد که برنامه آموزشی مبتنی بر مدل طرحواره‌ها در ارتقاء رضایت زناشویی مؤثر بوده است. برنامه آموزشی مبتنی بر مدل طرحواره‌ها بود. نظریه طرحواره‌ها یک مدل چند بعدی است و در واقع التقاطی از رویکردهای شناختی - رفتاری، روان پویایی، دلبستگی و گشتالت بوده است. نتایج نشان داد که بیشترین تأثیر را بر موضوعات شخصیتی و حل تعارض داشته است. می‌توان نتیجه‌گیری کرد که مداخله آموزشی مبتنی بر مدل طرحواره‌ها، مداخله‌ای اثربخش و کارآمد در زمینه کار با زوجین و افزایش رضایت زناشویی است. غلامزاده و همکاران (۱۳۸۸) آموزش مهارت ارتباطی را بر کارایی خانواده مراجعان مرکز مشاوره شهر اهواز بررسی کردند و نتایج نشان داد که آموزش مهارت ارتباطی بر کارایی خانواده مؤثر بوده است. در این پژوهش مؤلفه‌های حل مشکل، ارتباط، نقش‌ها، همراهی عاطفی، آمیزش عاطفی، کنترل رفتار و عملکرد کلی خانواده را بررسی شده و نتایج آن نشان داد بیشترین تأثیر را بر همراهی عاطفی و آمیزش عاطفی و کمترین تأثیر را بر حل مشکل

داشته است. در نتیجه تغییرات معناداری در عملکرد خانواده زوجین ایجاد کرده است. عطاری و همکاران (۱۳۸۸) آموزش مهارت ارتباطی را به شیوه برنامه ارتباطی زوجین بر کاهش دلزدگی زناشویی در زوجین دادگاه خانواده شهر اهواز بررسی کردند و نتایج نشان داد که آموزش مهارت ارتباطی بر کاهش دلزدگی زناشویی در زوجین مؤثر بوده است. مهارت‌هایی که در این برنامه آموزش داده شد مهارت‌های گوش دادن مؤثر، مهارت‌های صحبت کردن، مهارت‌های حل تعارض، روابط بین فردی و خودآگاهی بود. نتایج نشان داد که آموزش مهارت‌های ارتباطی می‌تواند به زوجین در برقراری یک رابطه حسنه، دو سویه و کارآمد کمک کند که در جهت رشد و شکوفایی آن‌ها باشد و از ایجاد یا تداوم احساسات مخرب و منفی در طی جریان رابطه زناشویی بکاهد. همچنین در کاهش ناامیدی، خشم، احساس بی‌ارزش بودن و همچنین افزایش حس همدلی، رغبت در جهت تداوم رابطه زناشویی و در نهایت کاهش تنش‌ها و سرخوردگی‌ها کمک کند.

نکته جالب توجه این است که متون دینی و فرهنگ غنی اسلامی مملو از آیات و روایاتی است که می‌توانند راهنمای بسیار خوبی برای ما در این خصوص باشند. در فرهنگ قرآنی مقوله ازدواج بهترین پاسخ به نیازهای عاطفی و جنسی انسان است؛ ایجاد آرامش و آسایش برای زوجین (روم: ۲۱)؛ تأمین نیازهای جنسی، امنیت فردی و اجتماعی (بقره: ۱۸۷) و بهبود وضعیت اقتصادی است و پیامبر اکرم (ع) (میرباقری، ۱۳۶۵) در این زمینه فرمود: رزق و روزی خود را به وسیله ازدواج بنخواهید. امام صادق (ع) (قائمی امیری، ۱۳۸۶) فرمود: رزق و روزی انسان در گرو وجود زن و فرزند است.

رعایت حقوق متقابل می‌تواند یکی از مؤلفه‌های رضایت‌مندی زناشویی از دیدگاه اسلامی باشد. قرآن کریم (نساء: ۳۴) نقش اصلی مرد را قوام‌بخشی به زندگی می‌داند. این قوام‌بخشی بیشتر در دو حوزه تأمین معیشت زندگی و حسن معاشرت و ارضای نیازهای عاطفی همسر (نساء: ۱۹) نمود پیدا می‌کند. پیامبر می‌فرماید: در هلاکت مرد همین بس که درباره افراد تحت سرپرستی خود کوتاهی کند. نقش اصلی زن را حفظ عفت (نساء: ۳۴) و مهرورزی به خانواده و شوهر می‌داند (روم: ۲۱). خداوند متعال انسان‌ها را به گونه‌ای آفریده که وقتی نیازها و مصالح یکدیگر را تأمین می‌کنند، کم‌کم رابطه‌ای میان آن‌ها ایجاد می‌شود و می‌تواند در تأمین مصلحت کل خانواده نقشی مهم ایفا کند (حیدری، ۱۳۸۷). گاهی رقابت، چشم و هم‌چشمی در

تجملات و امور دنیوی می‌تواند عاملی برای اختلاف زوجین باشد. در این مورد، توجه به توصیه‌های اسلام در دوری از تجمل‌گرایی (حدید: ۲۰) و تشویق به مسابقه در کارهای خیر و معنوی (آل عمران: ۱۳۳) می‌تواند تا حدی این آفت چشم و هم‌چشمی را کاهش دهد.

مسخره کردن، ریشخند زدن، بد زبانی نسبت به هم و احترام نگذاشتن آن‌ها به یکدیگر، روابط حسنه آن‌ها را به نزاع، درگیری و مشاجره و در نهایت جدایی تبدیل می‌کند. خداوند (حجرات: ۱۱) انسان را از هرگونه مسخره کردن و عیب جویی باز می‌دارد. در روایات اسلامی تندخویی را نکوهش و نرمی و ملاحظت را ستایش کرده‌اند و خداوند متعال پیامبر اکرم را به دلیل نرمی و ملاحظت و نداشتن زبانی تند و غلیظ (آل عمران: ۱۵۹) ستوده است: مشورت زوجین با یکدیگر را عاملی در جهت افزایش رضایت زناشویی می‌داند. حضرت علی (ع) می‌فرماید: «هر کسی که خودرأی باشد هلاک می‌شود و کسی که با افراد صاحب اندیشه مشورت کند، در عقل آن‌ها شریک می‌شود». خداوند در قرآن (آل عمران: ۱۵۹) برای زنده کردن شخصیت انسان‌ها و تحکیم روابط میان آن‌ها به این امر تأکید داشته است. از نظر قرآن (بقره: ۲۳۳) حتی یک امر جزئی مانند شیر دادن باید بر اساس مشورت و رضایت پدر و مادر کودک باشد. همچنین (طلاق: ۶) امور خانواده از جمله مسائل فرزندان باید با مشاوری زوجین انجام شود.

نشست‌های خانوادگی از دیگر راهکارهای مهم استمرار بخشی و بازسازی روابط خانوادگی است. پیامبر اکرم (قائمی امیری، ۱۳۸۳) در زمینه اهمیت نشست‌های خانوادگی و گفتگوی زن و شوهر می‌فرماید: نشست مرد نزد زن و فرزندان، نزد خدا محبوب‌تر از اعتکاف او در مسجد من (مسجد النبی) است.

در اسلام به ایجاد ارتباط با خویشان و دوستان تأکید بسیار شده است، رسول خدا (ص) برقراری روابط خویشاوندی را بالاترین مراتب رفتارهای دینی پس از ایمان به خدا می‌داند. این روابط نوعی تعهد و اهتمام برای درک مسائل و مشکلات و در صورت لزوم هرگونه کمک فکری و مالی به خویشان است (سالاری فر، ۱۳۸۵). خداوند (نساء: ۱) مسئولیت در قبال وظایف الهی و روابط خویشاوندی را در یک ردیف اعلام کرده است. انجام دادن آن را باعث طولانی شدن عمر می‌داند و از عوارض ترک صله رحم به تنها ماندن، رشد نکردن، سقوط شخصیت، زوال نعمت و سلب ایمان اشاره شده است (قائمی امیری، ۱۳۸۶).

دارایی و ناداری از مسائل مهمی است که در زندگی آدمی نقشی مهم و کارساز دارد. آن‌چنان که گاهی دین آدمی در معرض خطر است. سفارش اسلام این است که آدمی بکوشد تا مال و درآمدی برای خود و خانواده خود فراهم کند. برای کسب آن امام علی در توصیه به فرزندش امام حسن (ع) فرمود چندان بکوش که گویی تا ابد زنده‌ای (قائمی امیری، ۱۳۸۶). تلاش مرد در جهت رفاه خانواده در ردیف جهاد در راه خدا معرفی شده است (حکیمی، ۱۳۸۰). در عین حال بر زن لازم است که به شدت از پر توقع بودن پرهیز کند و پیامبر (ص) می‌فرماید: هر زنی که با شوهر خود مدارا نکند و او را به امری وادار کند که توان و طاقت آن را ندارد، خداوند هیچ عمل نیکی را از او نمی‌پذیرد و خدا را در حالی که نسبت به او غضبناک است ملاقات خواهد کرد (مجلسی، ۱۴۱۳ق).

از دیگر عوامل مؤثر بر رضایت زناشویی، اصل تقسیم کار، تدبیر و برنامه‌ریزی و قناعت و کنترل تقاضاهاست. مهم‌ترین فواید تقسیم کار به‌وجود آمدن حس مسئولیت بین افراد خانواده است، از آثار مهم برنامه‌ریزی می‌توان به آرامش روانی، رسیدگی به همه کارها و حاکمیت نظم و انضباط اشاره کرد (نیلی‌پور، ۱۳۸۵).

در زمینه تربیت فرزند، خانواده نخستین کانون تربیت کودک و معمار اولیه شخصیت معرفی شده است. در این مرحله از عمر به تعبیر قرآن (نحل: ۷۸) کودک آمادگی و پذیرش هر نوع تربیت را دارد. حس تقلید در کودک فوق‌العاده قوی و اغلب کورکورانه است. از آن جا که کودکان مطابق فطرت الهی، خداپرست و درست‌کردار (نحل: ۷۷) به دنیا آمده‌اند؛ چنانچه در محیط تربیتی آن‌ها، رفتارهای مطابق توحید باشد آن‌ها نیز موحد خواهند شد و گرنه منحرف می‌شوند (مروجی طبسی، ۱۳۸۷). از این جهت کسی که در موضع تربیت دیگران است چنانچه خود صالح و لایق تربیت شده باشد تأثیر فراوان و عمیقی در دیگران می‌گذارد. امام صادق می‌فرماید: «مربی مردم باشید، نه با زبان؛ بلکه با اعمال و رفتار و کردارتان». خداوند (بقره: ۴۴) افراد را از اینکه عالم بی‌عمل باشند بازداشته است. و امام باقر (نوری: ۱۳۶۶) می‌فرماید: مصونیت اطفال از خطرات و انحراف‌ها در پرتو صلاحیت و شایستگی پدران آن‌ها است. در قرآن (احزاب: ۲۰) آمده است که همانا پیامبر الگو و اسوه شماست.

بعد از ارائه الگو، محبت می‌تواند تأثیر را در تربیت کودکان داشته باشد. لذا، نوازش والدین به کودک جرأت و شجاعت و اعتماد به نفس می‌بخشد و روحیه او را در برابر

مشکلات قوی می‌کند. کمبود یا فقدان محبت زمینه‌ساز بسیاری از بیماری‌های روانی و جسمی کودک از قبیل بی‌اشتهایی، بی‌خوابی، شب‌اداری، تقلیدهای بی‌مورد، افسردگی و خشونت می‌شود (سالاری‌فر، ۱۳۸۷).

بازی در تحول اجتماعی کودک نقش شگرف دارد در شکوفایی خلاقیت تأثیر تعیین کننده‌ای دارد. بازی اگر با قاعده باشد می‌تواند تفکر کودک را رشد دهد (باقری، ۱۳۸۸). شرکت کردن در بازی کودکان نوعی احترام به کودک و شخصیت دادن به اوست. امام علی (ع) می‌فرماید: کسی که فرزندی دارد با او کودکی کند (حراعاملی، ۱۳۶۷). علاوه بر تشویق، تنبیه (مائده: ۳۷) از روش‌های اصلاحی رفتار است. به عدالت و فقدان تبعیض میان فرزندان توصیه شده است و پیامبر می‌فرماید: میان فرزندان خود به عدالت رفتار کنید، همان‌سان که دوست می‌دارید آن‌ها در نیکی و مهر بانی شما بر اساس عدالت رفتار کنند (مجلسی، ۱۴۱۳ق). بر اساس مطالب مذکور؛ این پرسش طرح شد که آیا آموزش‌های اسلامی خانواده بر افزایش رضایت زناشویی زوجین شهر اصفهان مؤثر است؟ در این راستا فرضیه زیر بیان شد: آموزش‌های اسلامی خانواده بر افزایش رضایت زناشویی زوجین شهر اصفهان مؤثر است.

روش

طرح پژوهش از نوع نیمه تجربی با پیش‌آزمون و پس‌آزمون و پیگیری با گروه گواه بود. جامعه آماری این پژوهش زوج‌های با طول مدت ازدواج ۷-۳ سال شهر اصفهان در سال ۱۳۸۹ بودند که به‌طور داوطلبانه در دوره‌های آموزشی اسلامی بر رضایت زناشویی شرکت کردند. از بین افراد داوطلب تعداد ۹۰ زوج انتخاب شدند که شرایط ورود به پژوهش را داشتند و در مرحله پیش‌آزمون به پرسشنامه رضایت زناشویی انریچ پاسخ دادند. سپس ۳۰ زوج که نمرات آن‌ها در پیش‌آزمون یک انحراف معیار پایین‌تر از میانگین بود انتخاب و به‌صورت تصادفی در دو گروه آزمایش و کنترل جایگزین شدند.

در این پژوهش از پرسشنامه ۴۷ سؤالی رضایت زناشویی انریچ^۱ استفاده شد. اولسون^۲ (۱۹۸۹) از این پرسشنامه برای بررسی رضایت زناشویی استفاده کرده و معتقد است

1. Enrich
2. Olson

که هر یک از موضوع‌های این پرسشنامه در ارتباط با یکی از زمینه‌های مهم است. ارزیابی این زمینه‌ها در درون یک رابطه زناشویی می‌تواند مشکلات بالقوه زوجها را بیان کند، یا می‌تواند زمینه‌های نیرومندی و تقویت آن‌ها را مشخص کند. سؤالات به صورت پنج گزینه‌ای (کاملاً موافق، موافق، نه موافق و نه مخالف، مخالف و کاملاً مخالف) بود و به هر گزینه آن از یک تا پنج امتیاز تعلق می‌گیرد. کم‌ترین نمره ۴۷ و بیشترین نمره ۲۳۵ است. هر چه نمره فرد بیشتر باشد نشانه دهنده رضایت زناشویی است.

اولیاء (۱۳۸۵) پایایی آزمون را به روش آلفای کرونباخ ۰/۹۱ گزارش کرده است. همچنین در پژوهشی دیگر، آلفای کرونباخ پرسشنامه ۰/۹۳ گزارش شده است (به نقل از عطاری و همکاران، ۱۳۸۵). همبستگی بازآزمایی این آزمون ۰/۷۸ برای مردان و ۰/۸۳ برای زنان بوده است. در پژوهش حاضر ضریب پایایی پرسشنامه به روش آلفای کرونباخ معادل ۰/۸۲ به دست آمد.

برای محاسبه روایی این آزمون ثنائی (۱۳۷۹) نشان داد که کلیه خرده مقیاس‌های پرسشنامه انریچ، زوج‌های راضی و ناراضی را متمایز می‌کند و این نشان می‌دهد که این پرسشنامه از روایی ملاک خوبی برخوردار است. ضریب همبستگی این پرسشنامه با مقیاس رضایت خانوادگی از ۰/۴۱ تا ۰/۶۰ و با مقیاس‌های رضایت زندگی از ۰/۳۲ تا ۰/۴۱ است که نشانه روایی سازه است (ثنایی و باقریان نژاد، ۱۳۸۲).

مداخله آزمایشی در ۶ جلسه ۹۰ دقیقه‌ای (هر هفته یک جلسه) در میان گروه آزمایش اجرا شد و گروه گواه هیچ گونه مداخله‌ای دریافت نکرد. بعد از پایان جلسات در میان هر دو گروه پس از آزمون اجرا شد. گروه گواه هیچ مداخله‌ای را دریافت نکرد. مفاد این جلسات بر اساس آیات قرآنی و احادیث پیامبر و ائمه تنظیم شد و استادان متخصص در این حوزه آن را تأیید کردند. محتوای جلسات آموزش به این شرح است:

جلسه اول

بعد از آشنای اعضا با یکدیگر درباره چگونگی برگزاری جلسات صحبت شد. همچنین درباره اهداف ازدواج، تفاوت زن و مرد و حقوق متقابل زوجین از دیدگاه اسلامی بحث و تبادل نظر شد.

جلسه دوم

گفت و شنود مؤثر، نحوه ارتباط کلامی از دیدگاه اسلامی، گونه‌هایی از ارتباط کلامی و غیرکلامی همچون، نرمش در سخن، گزیده‌گویی، تعریف و تمجید، شوخی، لحن صدا و زمان گفتگو و نیز درباره موانع گوش دادن واقعی بحث شد.

جلسه سوم

در مدیریت اسلامی خانواده، به عناوینی مانند سلسله مراتب در خانواده، اصل مشورت، حفظ منظومه خانواده اشاره شد.

جلسه چهارم

عوامل ایجاد اختلاف در زوجین بررسی شد. بحث فضایل و رذایل اخلاقی از دیدگاه اسلامی به‌طور مفصل عنوان شد.

جلسه پنجم

مسائل اقتصادی و از جمله اسراف و تبذیر، بررسی اوقات فراغت، صله ارحام و ارتباط با خویشان مطرح شد.

جلسه ششم

در فرزندپروری اسلامی به موضوعاتی همچون ابراز محبت، الگوپذیری فرزند، خطاپوشی، بازی با کودک، وفاداری، رهایی از لجاجت با کودک، پرهیز از لوس کردن، توجه به توانایی کودک و تشویق و تنبیه اشاره شد.

در پایان جلسه ششم و یک ماه بعد از آن دوباره هر دو گروه آزمایش و گواه پرسشنامه رضایت زناشویی را تکمیل کردند. داده‌های به‌دست آمده از پیش‌آزمون، پس‌آزمون و مرحله پیگیری از طریق تحلیل واریانس چند متغیری و کواریانس (مانکوا) تحلیل شد. تحلیل داده‌ها با استفاده از نرم افزار SPSS15 انجام شد.

یافته‌ها

داده‌های جمعیت شناختی آزمودنی‌ها نشان داد که میانگین سنی مردان و زنان در گروه آزمایش به ترتیب $33/93 \pm 5/43$ و $33/58 \pm 3/58$ و میانگین سنی مردان و زنان در گروه گواه به ترتیب $2/2 \pm 31/4$ و $2/67 \pm 27/47$ سال است. میزان تحصیلات $63/33$ افراد گروه

آزمایش و ۴۶/۶۶ افراد گروه گواه دیپلم است. میزان تحصیلات ۶/۶۶ افراد گروه آزمایش کاردانی و ۶/۶۶ افراد کارشناسی است. میزان تحصیلات ۶/۶۶ افراد گروه گواه کاردانی و ۱۳/۳۲ آن‌ها مدرک کارشناسی است. بقیه افراد در دو گروه زیر دیپلم هستند. میانگین مدت زمان ازدواج آن‌ها ۶ سال است. و از لحاظ وضعیت اقتصادی هر دو گروه در سطح متوسط بودند و درصد کمی از خانواده‌ها در سطح بالا قرار داشتند.

میانگین و انحراف معیار نمرات مؤلفه‌های رضایت‌مندی زناشویی در سه مرحله پیش‌آزمون، پس‌آزمون و پیگیری در دو گروه آزمایش و کنترل در جدول ۱ ارائه شده است.

جدول ۱: میانگین و انحراف معیار نمره‌های مؤلفه‌های رضایت زناشویی زوجین در مراحل پیش‌آزمون

و پس‌آزمون و پیگیری

متغیر	گروه	تعداد	پیش‌آزمون		پس‌آزمون		پیگیری	
			انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین	انحراف استاندارد	میانگین
نظارت مالی	آزمایش	۳۰	۲/۵۵	۱۰/۶۷	۲/۸	۱۰/۷۷	۲/۸۸	
گواه	گواه	۳۰	۲/۴۵	۹/۷۱	۲/۶۴	۹/۳۳	۲/۳۷	
ارتباط با خانواده اصلی	آزمایش	۳۰	۲/۱۱	۱۵/۳۷	۲/۳۵	۱۵/۶	۲/۳۷	
گواه	گواه	۳۰	۲/۸۴	۱۴/۰۳	۲/۸۲	۱۳/۷	۲/۷۴	
موضوعات شخصی	آزمایش	۳۰	۲	۹/۱	۲/۰۴	۹/۴	۱/۹۹	
گواه	گواه	۳۰	۲/۷۵	۸/۸۶	۲/۶۹	۸/۵	۲/۶۱	
تساوی نقش زوجین	آزمایش	۳۰	۱/۵	۸/۲	۱/۱۸	۸/۱	۱/۲۷	
گواه	گواه	۳۰	۱/۳۳	۷/۴۲	۱/۴۲	۷/۱۷	۱/۴۶	
اوقات فراغت	آزمایش	۳۰	۲/۱۷	۱۴/۳۷	۱/۹۴	۱۴/۳	۲/۰۴	
گواه	گواه	۳۰	۲/۶۵	۱۲/۹۳	۲/۶۴	۱۲/۹	۲/۵۸	
حل تعارض	آزمایش	۳۰	۳/۰۹	۱۷/۷	۱/۹۸	۱۸	۱/۸۶	
گواه	گواه	۳۰	۳/۰۴	۱۶/۱۱	۳/۱۸	۱۵/۸	۲/۹۸	
فرزندپروری	آزمایش	۳۰	۲/۵۸	۱۵/۱۳	۲/۰۳	۱۵/۳	۲/۰۷	
گواه	گواه	۳۰	۲/۲۶	۱۲/۷۵	۲/۲۵	۱۲/۸	۲/۱۳	

جدول ۲: نتایج تحلیل کواریانس تأثیر عضویت گروهی بر میزان نمرات نظارت مالی دو گروه با کنترل

پیش‌آزمون

شاخص‌های آماری	مجموع	درجه	میانگین	ضریب F	معناداری (P)	میزان	توان
منبع تغییرات	مجذورات	آزادی	مجذورات		(P)	تأثیر	آماری
پس‌آزمون	۸۹/۷۹۰	۱	۸۹/۷۹۰	۱۴/۸۲۹	**۰/۰۰۱	۰/۲۱۹	۰/۹۶۶
پیش‌آزمون	۵/۴۰۰	۱	۵/۴۰۰	۰/۷۳۶	۰/۳۹۵	۰/۰۱۴	۰/۱۳۴
عضویت	۲۹/۹۳۰	۱	۲۹/۹۳۰	۴/۹۴۳	*۰/۰۳۰	۰/۰۸۵	۰/۵۸۸
گروهی	۲۸/۳۵۲	۱	۲۸/۳۵۲	۳/۸۶۴	۰/۰۵۵	۰/۰۶۸	۰/۴۸۸

نتایج تحلیل کواریانس مربوط به فرضیه نظارت مالی نشان داد که پس از حذف تأثیر متغیرهای همگام بر متغیر وابسته و با توجه به ضریب F محاسبه شده، در مرحله پس‌آزمون ($F=۴/۹۴$ و $P=۰/۰۳۰$) و در مرحله پیگیری ($F=۳/۸۶$ و $P=۰/۰۵۵$) بین میانگین‌های تعدیل شده نمرات نظارت مالی شرکت کننده در دو گروه آزمایش و گواه تفاوت معنادار وجود دارد. بنابراین، این فرضیه تأیید شد. یعنی آموزش‌های اسلامی خانواده بر بعد نظارت مالی زوج‌های شهر اصفهان مؤثر است (جدول ۲).

جدول ۳: نتایج تحلیل کواریانس تأثیر عضویت گروهی بر میزان نمرات روابط با بستگان و دوستان دو

گروه با کنترل پیش‌آزمون

شاخص‌های آماری	مجموع	درجه	میانگین	ضریب F	معناداری (P)	میزان	توان
منبع تغییرات	مجذورات	آزادی	مجذورات		(P)	تأثیر	آماری
پس‌آزمون	۴۵/۷۲۷	۱	۴۵/۷۲۷	۷/۸۹۳	**۰/۰۰۷	۰/۱۳۰	۰/۷۸۸
پیش‌آزمون	۲/۳۱۶	۱	۲/۳۱۶	۰/۳۶۰	۰/۵۵۱	۰/۰۰۷	۰/۰۹۱
عضویت	۳۷/۱۱۷	۱	۳۷/۱۱۷	۶/۴۰۷	*۰/۰۱۴	۰/۱۰۸	۰/۷۰۰
گروهی	۴۴/۳۲۱	۱	۴۴/۳۲۱	۶/۷۸۹	*۰/۰۱۱	۰/۱۱۵	۰/۷۳۱

نتایج تحلیل کواریانس مربوط به فرضیه روابط دوستان و بستگان نشان داد که پس از حذف تأثیر متغیرهای همگام بر متغیر وابسته و با توجه به ضریب F محاسبه شده، در مرحله پس‌آزمون ($F=۶/۴۰۷$ و $P=۰/۰۱۴$) و در مرحله پیگیری ($F=۶/۷۸$ و $P=۰/۰۱۱$) بین

میانگین‌های تعدیل شده نمرات روابط دوستان و بستگان شرکت کننده در دو گروه آزمایش و گواه تفاوت معنادار وجود دارد. بنابراین، این فرضیه تأیید شد. یعنی آموزش‌های اسلامی خانواده بر بعد روابط با دوستان و بستگان زوج‌های شهر اصفهان مؤثر است (جدول، ۳).

جدول ۴: نتایج تحلیل کواریانس تأثیر عضویت گروهی بر میزان نمرات موضوعات شخصیتی دو گروه با کنترل پیش‌آزمون

شاخص‌های آماری	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب F	معناداری (P)	میزان تأثیر	توان آماری
پس‌آزمون	۶۶/۳۴۵	۱	۶۶/۳۴۵	۱۴/۲۶۴	*۰/۰۰۱	۰/۲۱۵	۰/۹۶۰
پیگیری	۱۶/۲۹۴	۱	۱۶/۲۹۴	۳/۰۹۰	۰/۰۸۵	۰/۰۵۶	۰/۴۰۷
پس‌آزمون	۱۳/۸۸۷	۱	۱۳/۸۸۷	۲/۹۸۶	۰/۰۹۰	۰/۰۵۴	۰/۳۹۶
پیگیری	۱۷/۳۲۰	۱	۱۷/۳۲۰	۳/۲۸۵	۰/۰۷۶	۰/۰۵۹	۰/۴۲۸

نتایج تحلیل کواریانس مربوط به فرضیه موضوعات شخصیتی نشان داد که پس از حذف تأثیر متغیرهای همگام بر متغیر وابسته و با توجه به ضریب F محاسبه شده، در مرحله پس‌آزمون ($F=۲/۹۸$ و $P=۰/۰۹۰$) و در مرحله پیگیری ($F=۳/۲۸$ و $P=۰/۰۷۶$) بین میانگین‌های تعدیل شده نمرات موضوعات شخصیتی شرکت کنندگان در دو گروه آزمایش و گواه تفاوت معنادار وجود ندارد. بنابراین، این فرضیه تأیید نشد. یعنی آموزش‌های اسلامی خانواده بر بعد موضوعات شخصیتی زوج‌های شهر اصفهان مؤثر نیست (جدول، ۴).

جدول ۵: نتایج تحلیل کواریانس تأثیر عضویت گروهی بر میزان نمرات مربوط به تساوی نقش زوجین دو گروه با کنترل پیش‌آزمون

شاخص‌های آماری	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب F	معناداری (P)	میزان تأثیر	توان آماری
پس‌آزمون	۲/۳۰۸	۱	۲/۳۰۸	۱/۳۵۰	۰/۲۵۱	۰/۰۲۵	۰/۲۰۷
پیگیری	۰/۶۶۴	۱	۰/۶۶۴	۰/۳۴۹	۰/۵۵۷	۰/۰۰۷	۰/۰۸۹
پس‌آزمون	۱۰/۲۰۸	۱	۱۰/۲۰۸	۵/۹۶۹	*۰/۰۱۸	۰/۱۰۱	۰/۶۷۰
پیگیری	۱۰/۲۵۱	۱	۱۰/۲۵۱	۵/۳۸۶	*۰/۰۲۴	۰/۰۹۲	۰/۶۲۵

نتایج تحلیل کواریانس مربوط به فرضیه تساوی نقش زوجین نشان داد که پس از حذف تأثیر متغیرهای همگام بر متغیر وابسته و با توجه به ضریب F محاسبه شده، در مرحله

پس‌آزمون ($F=5/96$ و $P=0/018$) و در مرحله پیگیری ($F=5/38$ و $P=0/024$) بین میانگین‌های تعدیل شده نمرات تساوی نقش زوجین شرکت کننده در دو گروه آزمایش و گواه تفاوت معنادار وجود دارد. بنابراین، این فرضیه تأیید شد. یعنی آموزش‌های اسلامی خانواده بر بعد تساوی نقش زوج‌های شهر اصفهان مؤثر است (جدول، ۵).

جدول ۶: نتایج تحلیل کواریانس تأثیر عضویت گروهی بر میزان نمرات اوقات فراغت دو گروه با کنترل

پیش‌آزمون

منبع تغییرات	شاخص‌های آماری	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب F	معناداری (P)	میزان تأثیر	توان آماری
پیش‌آزمون	پس‌آزمون	۲۴/۹۹۳	۱	۲۴/۹۹۳	۵/۲۰۲	*۰/۰۲۷	۰/۰۸۹	۰/۶۱۰
پیش‌آزمون	پیگیری	۰/۱۸۷	۱	۰/۱۸۷	۰/۰۳۲	۰/۸۵۸	۰/۰۰۱	۰/۰۵۴
عضویت	پس‌آزمون	۳۵/۹۴۲	۱	۳۵/۹۴۲	۷/۴۸۰	**۰/۰۰۸	۰/۱۲۴	۰/۷۶۶
گروهی	پیگیری	۲۷/۸۱۲	۱	۲۷/۸۱۲	۴/۷۸۳	*۰/۰۳۳	۰/۰۸۳	۰/۵۷۴

نتایج تحلیل کواریانس مربوط به فرضیه اوقات فراغت زوجین نشان داد که پس از حذف تأثیر متغیرهای همگام بر متغیر وابسته و با توجه به ضریب F محاسبه شده، در مرحله پس‌آزمون ($F=7/480$ و $P=0/008$) و در مرحله پیگیری ($F=4/78$ و $P=0/033$) بین میانگین‌های تعدیل شده نمرات اوقات فراغت زوجین شرکت کننده در دو گروه آزمایش و گواه تفاوت معنادار وجود دارد. بنابراین، این فرضیه تأیید شد. یعنی آموزش‌های اسلامی خانواده بر بعد اوقات فراغت زوج‌های شهر اصفهان مؤثر است (جدول، ۶).

جدول ۷: نتایج تحلیل کواریانس تأثیر عضویت گروهی بر میزان نمرات حل تعارض دو گروه با کنترل

پیش‌آزمون

منبع تغییرات	شاخص‌های آماری	مجموع مجذورات	درجه آزادی	میانگین مجذورات	ضریب F	معناداری (P)	میزان تأثیر	توان آماری
پیش‌آزمون	پس‌آزمون	۲/۴۸۸	۱	۲/۴۸۸	۰/۳۵۳	۰/۵۵۵	۰/۰۰۷	۰/۰۹۰
پیش‌آزمون	پیگیری	۰/۸۹۷	۱	۰/۸۹۷	۰/۱۴۱	۰/۷۰۹	۰/۰۰۳	۰/۰۶۶
عضویت	پس‌آزمون	۳۸/۵۲۴	۱	۳۸/۵۲۴	۵/۴۵۸	*۰/۰۲۳	۰/۰۹۳	۰/۶۳۱
گروهی	پیگیری	۴۴/۶۴۲	۱	۴۴/۶۴۲	۷/۰۰۰	*۰/۰۱۱	۰/۱۱۷	۰/۷۳۸

نتایج تحلیل کواریانس مربوط به فرضیه حل تعارض زوجین نشان داد که پس از حذف تأثیر متغیرهای همگام بر متغیر وابسته و با توجه به ضریب F محاسبه شده، در مرحله پس‌آزمون ($F=5/45$ و $P=0/023$) و در مرحله پیگیری ($F=7/000$ و $P=0/011$) بین میانگین‌های تعدیل شده نمرات حل تعارض زوجین شرکت‌کننده در دو گروه آزمایش و گواه تفاوت معنادار وجود دارد. بنابراین، این فرضیه تأیید شد. یعنی آموزش‌های اسلامی خانواده بر بعد حل تعارض زوج‌های شهر اصفهان مؤثر است (جدول، ۷).

جدول ۸: نتایج تحلیل کواریانس تأثیر عضویت گروهی بر میزان نمرات فرزندپروری دو گروه با کنترل

پیش‌آزمون		شاخص‌های آماری		منبع تغییرات	
میزان تأثیر آماری	میانگین مجذورات	درجه آزادی	مجموع مجذورات	ضریب F معناداری (P)	توان آماری
۰/۲۱۹	۶/۷۰۴	۱	۶/۷۰۴	۰/۲۳۴	۰/۰۲۷
۰/۴۱۰	۱۳/۷۶۴	۱	۱۳/۷۶۴	۰/۰۸۴	۰/۰۵۵
۰/۹۸۹	۸۶/۹۹۶	۱	۸۶/۹۹۶	**۰/۰۰۱	۰/۲۶۲
۰/۹۸۰	۷۴/۱۲۳	۱	۷۴/۱۲۳	**۰/۰۰۱	۰/۲۴۰

نتایج تحلیل کواریانس مربوط به فرضیه فرزندپروری زوجین نشان داد که پس از حذف تأثیر متغیرهای همگام بر متغیر وابسته و با توجه به ضریب F محاسبه شده، در مرحله پس‌آزمون ($F=18/82$ و $P=0/001$) و در مرحله پیگیری ($F=16/74$ و $P=0/001$) بین میانگین‌های تعدیل شده نمرات فرزندپروری زوجین شرکت‌کننده در دو گروه آزمایش و گواه تفاوت معنادار وجود دارد. بنابراین، این فرضیه تأیید شد. یعنی آموزش‌های اسلامی خانواده بر بعد فرزندپروری زوج‌های شهر اصفهان مؤثر است (جدول، ۸).

بحث و نتیجه‌گیری

پژوهش حاضر به منظور بررسی اثربخشی آموزش‌های اسلامی خانواده بر افزایش رضایت زناشویی زوجین شهر اصفهان انجام شد. نتایج حاصل از تحلیل داده‌ها نشان داد که آموزش‌های اسلامی خانواده بر افزایش رضایت زناشویی زوجین شهر اصفهان مؤثر است. بنابراین، این فرضیه با سطح معناداری ($P=0/05$) تأیید شد. نتایج این پژوهش با یافته‌های

هانسون و لندبلند (۲۰۰۶)، یار محمدیان و همکاران (۱۳۹۰)؛ یوسفی و همکاران (۱۳۸۹)، غلامزاده و همکاران (۱۳۸۸) و عطاری و همکاران (۱۳۸۸) همخوانی دارد. هانسون و لندبلند در پژوهش خود نشان دادند آموزش مهارت ارتباطی بر زوجین مشکل‌دار در تعاملات خود مؤثر بوده است. یارمحمدیان و همکاران (۱۳۹۰) آموزش هوش هیجانی و مهارت‌های زندگی را بر سازگاری زوج‌های جوان مؤثر می‌دانند. یوسفی و همکاران (۱۳۸۹) در پژوهش خود نشان دادند آموزشی مبتنی بر مدل طرحواره‌ها در ارتقاء رضایت زناشویی مؤثر بوده است. می‌توان نتیجه‌گیری کرد که مداخله آموزشی مبتنی بر مدل طرحواره‌ها، مداخله‌ای اثربخش و کارآمد در زمینه کار با زوجین و افزایش رضایت زناشویی است. غلامزاده و همکاران (۱۳۸۸) در پژوهش خود نشان دادند که آموزش مهارت ارتباطی تغییرات معناداری در عملکرد خانواده زوجین ایجاد کرده است. عطاری و همکاران (۱۳۸۸) بیان کردند که آموزش مهارت ارتباطی بر کاهش دلزدگی زناشویی در زوجین مؤثر بوده است.

با توجه به آنچه بیان شد و تأثیری که دین در رفتار و عملکرد افراد دارد می‌توان با یادآوری قیامت و نفس لوامه (قیامت: ۲) سختی‌ها را آزمایش انسان از طرف خداوند (آل عمران: ۱۵۴) متذکر شد. پیامبر (ص) (مجلسی، ۱۴۱۳، ج ۱۰۰، ص ۲۴۴) می‌فرماید: کسی که برای رسیدن به پادشاهی بر بد اخلاقی همسر خود صبر کند، خدا ثواب شکرگزاران را به او عطا می‌کند (انفال: ۴۶). با یادآوری نقاط مثبت می‌توان همسر را به انتخاب روش درست تشویق کنیم. آن‌چنان که او تصور کند که فقط نقاط مثبت او را دیده‌ایم. این جنبه‌ها از نظر روانی در او مؤثر است و او را به ادامه همان روش وامی‌دارد (قائمی امیری، ۱۳۷۳). زوجین را به خوش بینی و مثبت اندیشی تشویق کنیم. در گفتاری از امیرالمومنین در «غررالحکم، ج ۳، ص ۳۸۸» آمده که خوش گمانی، اندوه انسان را کاهش می‌دهد و او را از بر گرفتن گناه، نجات می‌دهد. خداوند (حجرات: ۱۲) می‌فرماید: «از بسیاری از گمان‌ها بپرهیزید که پاره‌ای از گمان‌ها گناه است». تشکر و قدردانی زوجین از هم بزرگ‌ترین رمز جلب توجه و احسان است. حتی خداوند بزرگ هم که نیازی به دیگران ندارد سپاسگزاری از نعمتهایش را شرط ادامه نعمت شمرده و (ابراهیم: ۷) می‌فرماید «اگر سپاسگزاری کنید نعمت‌هایم را افزون می‌کنم». علاوه بر تشکر و قدرانی، معذرت‌خواهی می‌تواند در کاهش حل تعارض مؤثر باشد. در موقع اشتباه، از معذرت‌خواهی کردن و اهمه‌ای نداشته باشند. زیرا نشانه عقل و راهی برای زدودن غبار خطا از

خود است (حیدری، ۱۳۸۷). از علی (ع) در «شرح غررالحکم، ج ۱، ص ۱۳۳» می‌فرماید: عذرخواهی دلیل بر عاقل بودن فرد است و کسی که از خطای خود معذرت‌خواهی کند، گویا خطایی از او سر نزده است. در این مواقع باید گذشت و اغماض پیشه کرد تنها چیزی که اختلافات زن و شوهر را حل می‌کند و باعث می‌شود زن و شوهر عمری را باصفا و محبت زندگی کنند، گذشت و اغماض است (مصطفوی، ۱۳۸۵). خداوند (نور: ۲۲) می‌فرماید: «عفو کنید و گذشت نمایید، مگر دوست ندارید که خدا بر شما ببخشد و خدا آمرزنده مهربان است». خداوند در قرآن (بقره: ۱۸۷) نسبت همسران را به یکدیگر مانند نسبت لباس و تن می‌داند و زوجین باید عیوب همدیگر را بپوشند. خداوند (بقره: ۸۳) افراد را به نرمی سخن سفارش می‌کند و از هرگونه تند خویی، عیب‌جویی و طعنه‌زدن (همزه: ۱) نکوهش می‌کند. زیرا بد زبانی آثار سوئی بر روابط زن و شوهر دارد. علی (ع) در «غررالحکم، ج ۲، ص ۴۴» می‌فرماید: زیاده‌روی در سرزنش دیگران، آتش لجاجت را شعله‌ور می‌کند.

با توجه به مطالب بالا، مشخص شد که آموزش اسلامی خانواده می‌تواند سبب افزایش رضایت زناشویی شود. البته، این پژوهش مانند سایر پژوهش‌هایی که در حوزه علوم انسانی انجام می‌شوند با محدودیت‌هایی مواجه بود. از جمله تعداد کمی به‌طور داوطلبانه حاضر به همکاری شدند و خود افشاگری پایین زوجین از دیگر محدودیت پژوهش بود. که در تعمیم نتیجه باید جانب احتیاط را رعایت کرد. لذا به محققین پیشنهاد می‌شود که در صورت امکان این پژوهش را با تعداد بیشتری از زوجین تکرار کنند. با توجه به نتایج حاصل از پژوهش حاضر توصیه می‌شود. مشاوران، روان‌شناسان، و درمان‌گران خانواده با توجه به همسویی آموزه‌های دینی با اعتقادات خانواده‌های ایرانی از این روش درمانی برای بهبود رضایت‌مندی زناشویی زوجین مراجعه کننده استفاده کنند.

منابع

قرآن کریم.

مرکز النشر مکتب الاعلام الاسلامی. (۱۳۶۶) تصنیف غررالحکم و دررالکلم حضرت علی (ع). اولیاء، ن. (۱۳۸۵). تأثیر آموزش برنامه غنی سازی بر افزایش رضایت مندی زناشویی زوجها، پایان نامه کارشناسی ارشد مشاوره، دانشگاه اصفهان.

باقری، خ. (۱۳۸۸). نگاهی دوباره به تربیت اسلامی. چاپ بیستم، جلد اول، تهران: مدرسه. ثنایی، ب. و باقریان نژاد، ز. (۱۳۸۲). بررسی ابعاد نارضایتی زناشویی زنان و مردان متقاضی طلاق در شهر اصفهان، دانش پژوهش در روان‌شناسی دانشگاه آزاد خوراسگان (اصفهان)، شماره ۱۵: ۶۱-۷۸.

ثنایی، ب. (۱۳۷۹). مقیاس‌های سنجش خانواده و ازدواج. تهران: بعثت. جدیدی، ج. و رسول زاده طباطبائی، ک. (۱۳۸۹). بررسی رابطه رضایت مندی زناشویی (براساس معیار دینی) با ثبات هیجانی، مجله روان‌شناسی و دین، سال سوم، شماره ۳: ۳۵-۵۰. حرالعالمی، م. (۱۳۶۷). وسائل الشیعه. تهران: کتابفروشی علمیه اسلامیه. حسینی نسب، سید د. هاشمی نصرت آباد، ت. و فتوحی بناب، س. (۱۳۸۸). بررسی رابطه‌ی بین جهت‌گیری مذهبی و سازگاری زناشویی، فصلنامه روان‌شناسی دانشگاه تبریز، سال ۴، شماره ۱۴: ۸۲-۹۵.

حکیمی، م. ر. (۱۳۸۰). ترجمه احمد آرام، تهران: دفتر نشر فرهنگ اسلامی. حیدری، م. (۱۳۸۷). دینداری و رضامندی خانوادگی. قم: مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی.

دانش، ع. (۱۳۸۹). افزایش سازگاری زناشویی زوج‌های ناسازگار با مشاوره از چشم انداز اسلامی، مطالعات روان‌شناختی، دوره ۶، شماره ۲: ۴۰-۶۰. دانش، ع. (۱۳۸۵). تأثیر خودشناسی اسلامی در افزایش میزان سازگاری زناشویی، مجله تازه‌ها و پژوهش‌های مشاوره، جلد ۳، شماره ۱۱: ۳۰-۸.

سالاری فر، م. ر. (۱۳۸۵). درآمدی بر نظام خانواده در اسلام. چاپ دوم، قم: هاجر. سالاری فر، م. ر. (۱۳۸۷). خانواده در نگرش اسلام و روان‌شناسی. چاپ چهارم، تهران: سمت.

- طبرسی، ح. (۱۳۶۵). مکارم الاخلاق. ترجمه ابراهیم میرباقری. چاپ اول، قم: فراهانی.
- عطاری، ی.ع. حسین پور، م. و راهنورد، س. (۱۳۸۸). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی به شیوه‌ی برنامه‌ی ارتباطی زوجین بر کاهش دلزدگی زناشویی در زوجین، اندیشه و رفتار، دوره ۴، شماره ۱۴: ۲۵-۳۴.
- عطاری، ی.ع. امان الهی فرد، ع. و مهرابی زاده هنرمند، م. (۱۳۸۵). بررسی رابطه ویژگی‌های شخصیتی و عوامل فردی- خانوادگی با رضایت زناشویی در کارکنان اداره‌های دولتی شهر اهواز، مجله علوم تربیتی و روانشناسی، شماره ۱: ۸۱-۱۰۸.
- غلامزاده، م. عطاری، ی.ع. و شفیع آبادی، ع. (۱۳۸۸). اثربخشی آموزش مهارت‌های ارتباطی بر همراهی عاطفی و ارتباط زوجین، اندیشه و رفتار، دوره ۳، شماره ۱۱: ۳۵-۴۴.
- قائم امیری، ع. (۱۳۸۶). خانواده از دیدگاه امام امیرالمومنین (ع). چاپ سوم، تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
- قائم امیری، ع. (۱۳۷۳). نظام حیات خانواده در اسلام. چاپ پنجم، تهران: انجمن اولیاء و مربیان. مجلسی، م.ب. (۴۱۳ق). بحارالانوار. بیروت: دارالاضواء.
- مروجی طبسی، م. ج. (۱۳۸۷). حقوق فرزندان در مکتب اهل بیت. چاپ ششم، قم: تبلیغات اسلامی حوزه علمیه قم.
- مصطفوی، سید ج. (۱۳۸۵). بهشت خانواده (هماهنگی عقل و فطرت با کتاب و سنت در مسائل زوجیت). چاپ هفدهم، مشهد: هاتف.
- نوری، ح. (۱۳۶۶). مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل. چاپ دوم، قم: مؤسسه آل‌البیت.
- نیلی پور، م. (۱۳۸۵). مدیریت خانواده. چاپ اول، قم: سلسبیل.
- یارمحمدیان، ا. بنکدراهاشمی، ن. و عسگری، ک. (۱۳۹۰). تأثیر آموزش هوش هیجانی و مهارت‌های زندگی بر سازگاری زناشویی زوج‌های جوان، دانش و پژوهش در روان‌شناسی کاربردی، سال ۱۲، شماره ۲: ۱۲-۳.
- یوسفی، ر. عابدین، ع. تیرگری، ع. و فتح آبادی، ج. (۱۳۸۹). اثربخشی مداخله آموزشی مبتنی بر مدل طرحواره‌ها در ارتقاء رضایت زناشویی، مجله روان‌شناسی بالینی، سال ۲، شماره ۳: ۲۵-۳۷.

- Burdette, A.M., Ellison, C.G., Sherkat, D.E., & Gore, K.A. (2007). Are There Religious Variations in Marital Infidelity? *Journal of Family Issues*, vol. 28, 12: 1553-1581.
- Carr, A. (2002). *Family Therapy: Concepts, process and practice*, New York, Wiley: 76-82.
- Falconier, M.K. & Epstein, N.B. (2010). Relationship satisfaction in Argentinean couples under economic strain: Gender differences in a dyadic stress model, *Journal of Social and Personal Relationships*, 27(6): 781-799.
- Halford, W.K. (2003). Best practice in couple relationship education, *Journal of marital and family Therapy*; vol 29: 358-406.
- Hansson, K., & Lund Bland, A. (2006). Couple therapy effectiveness of treatment and long term follow up. *Journal of Family Therapy*, 28: 254-276.
- Heavey, C. L., Layne, C., & Christensen, A. (2001). Gender and conflict structure in marital interaction: A replication and extension. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, vol 61: 632-657.
- Hendrix, L. (2004). Quality and Equality in Marriage: A Cross-Cultural View. *Cross-Cultural Research*; vol. 31, 3: 201-225.
- Isaac, R. & Shah, A. (2004). Sex Roles and Marital Adjustment in Indian Couples, *International Journal of Social Psychiatry*, Vol 50(2): 129-141.
- Kim, Y.M. (2007). Spirituality and affect: A function of changes in religious affiliation. *Journal of family psychology*, Vol 13: 3-17.
- Orbuch, T., House, J., Mero, R., & Webster, P. (2007). Marital quality over the life course. *Social Psychology Quarterly*, vol 5: 59-92.
- Robert, J.W. (2004). Reading other emotions: the role of intuitive judgments in predicting marital satisfaction. Quality and stability, *Journal of marital and family Therapy*, vol 66 (2): 63-80.
- Russell-Chapin, L.A., Chapin, T.J., & Sattler, L.G. (2001). The Relationship of Conflict Resolution Styles and Certain Marital Satisfaction Factors to Marital Distress, *The Family Journal*, vol(9)3: 259-264.
- Silliman, B. (2006). Patterns of adjustment, first three years: marriage enrichment & domestic violence information. *Journal of Family Issues*. vol 1: 89-114.
- Taylor-Curtis, K., & Ellison, C.G. (2005). Religious Heterogamy and Marital Conflict Findings From the National Survey of Families and Households. *Journal of Family Issues*; vol 23, 4: 551-576.
- Vanderbleek, L., Robinson, E.H., Casado-Kehoe, M., & Young, M.E. (2011). The Relationship Between Play and Couple Satisfaction and Stability. *The Family Journal*, vol. 19(2): 132-139.
- Xu, X., & Chuanlai, S. (2007). Resources, Gender Ideologies, and Marital Power The Case of Taiwan. *Journal of Family Issues*; vol. 23: 209-245.